

URBANIZACE

GEOGRAFIE OBYVATELSTVA A OSÍDLENÍ II/7

METODICKÉ PŘÍSTUPY

○ Popis dílčích jevů

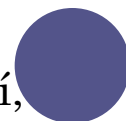
- Růst měst, zvětšování počtu/podílu městského obyvatelstva, prostorová expanze apod.
- Součást celospolečenských změn
  - Sociologie, ekonomie, geografie, historie (historiografie), sociální antropologie, historie umění a architektury měst

○ Interdisciplinarita / systémovost

- Inspirace v teoriích změny
  - Modernizace, SCHUMPETER / KONDRATĚJEVovy teorie hospodářských cyklů, demografický přechod

○ 60. léta 20. stol.: urbanizace

- Změnou sociálně-prostorových forem organizace společnosti, proměna venkovských společností na městské
  - Aspekty hmotné a prostorové, institucionální, ekonomické, sociální, kulturní

POJEM URBANIZACE

- Do poloviny 18. stol. –
  - neurbanizace, „jen“ vlny zrychleného růstu měst
- Není kontinuálním historickým procesem
  - V různých částech světa vždy v určitém konkrétním historickém období, jedinečná transformace nejen osídlení, ale i všech stránek sociálního a kulturního života
- 30. léta 20. stol. - poměrně nový:
  - *Urbanization, urbanisation, Verstädterung*
    - (*Verstadtlichung*), *synoikismos*, „růst měst“
  - Koncentrace obyvatelstva do městských sídel
    - Zvýšení podílu, význam imigrace z venkova do měst

MĚSTSKÉ SÍDLO – GEOGRAFICKO-DEMOGRAFICKÉ POJETÍ

- Problematická definice
  - Obsahově, územně (mezinárodně), časově
  - Statisticky
    - Velikostní hranice: 2 – 5 – 10 tis.?
- Typologie urbanizace:
  - Metropolitní: oblast 100 / jádro 50 tis. obyv.
    - BERKELEY 1959: diferenciacie Evropy
      - Podíl obyv. v %: 40+ (NL) / 20-40 (PL) / -20 (CZ)
- Podíl tzv. městského obyvatelstva
  - Kritika (PAHL 1965, Město na venkově)
  - Koncentrace obyvatelstva nahrazena rozptylem v metropolitních regionech
  - Podmíněnost velkou mobilitou – dojíždka za prací
    - Lépe počet pracovních příležitostí

SOCIOLOGICKÝ / ANTROPOLOGICKÝ PŘÍSTUP

- 60. léta
  - Šíření (difúze) hodnot, postojů, prvků tzv. městské kultury / akulturace
- „Kulturní a sociálně-psychologický proces, osvojení kultury, chování, forem vznikajících ve městech / pro města typická“
  - Směšování důsledků městské sociální organizace a městského prostředí s důsledky industrializace a tržního hospodářství
- Urbanizace mnohostranným procesem:
  - Ekonomická – pracující mimo zemědělství
  - Demografická – stěhování z venkova do měst
  - Prostorová – změna hmotného a prostorového uspořádání sídel
  - Sociální – městský způsob života („městská socializace“)
  - Strukturální – koncentrace činností do měst

- Významy (HALL 1973), postupné oddělování:
  - Hmotný – fyzikální aspekty, město = urbánní
  - Funkční – hospodářská, politická, sociální aj.
  - Politický – správa prostřednictvím práva radnice
- Nejen soustředování činností do jednotlivých měst, ale do městských regionů – nejen hustota zalidnění, ale i činností
- Tzv. nová urbánní sociologie (CASTELLS, HARVEY)
  - Města integrální součástí celostního společenského řádu
- Sídlní sociologie (ATTESLANDER, HAMM)
  - Vztah mezi sociálním jednáním a prostorovou strukturou a naopak

- Teorie komplexity a diferenciacie světa (HAMPL 1971)
  - Urbanizace dílčí složkou obecného vývoje společnosti, současně proces specifický a autonomní založený na proměně „pravidelností územní organizace společnosti“ – součást modernizace
- Výzkumný ústav výstavby a architektury
  - (MUSIL, KOTAČKA, RYŠAVÝ, LINK)

URBANIZACE JAKO SYSTÉMOVÁ ZMĚNA

- Změna celé struktury osídlení
- Jedno ze složek modernizace společnosti,
  - závislost na vnitřních a vnějších podmínkách jednotlivých civilizačních a kulturních makroregionů světa:
    - Řadu forem – typů: evropský, latinskoamerický, čínský
- „přechod“ ukončen – světadíl prakticky urbanizován
  - V Evropě po 250 let, celosvětově 300-350 let
- Počáteční fáze = industriální suburbanizace
  - Spjatost s industrializací
  - Později – nárůst sektoru služeb = postindustriální
- Prostorová logika/ekonomie
  - Relativně autonomní proces uspořádání lidských aktivit

ÚZEMNÍ ROZLOŽENÍ OBYVATELSTVA

- Růst nerovnoměrnosti v územním rozložení obyvatelstva
- Zvýšení počtu sídel s nezemědělskou funkcí
- Zvětšení průměrné velikosti městských sídel, také největšího městského sídla
- Nárůst rozpětí mezi největšími a nejmenšími sídly
- Územní rozšíření základních sociogeografických regionů
- Zvýraznění hierarchie nodálních (jádrových) regionů – jejich rostoucí specializace na základě územní dělby práce
- Vznik nové formy městského osídlení (např. aglomerace, metropolitní oblasti)

VNITŘNÍ STRUKTURA MĚST – 4 FÁZE:

- Klasická
  - Koncentrace v samotných městech, okolí nadále venkovské (hmotně i funkčně)
- Suburbanizační
  - 1900-1960, z vnitřních částí na okrajové
- Desurbanizační
  - Snížení počtu obyvatel v jádru i v celém městě, dekoncentrace – formování městských regionů
- Reurbanizační
  - Jen v největších, mnohamiliónových městských regionech
  - Dekoncentrace obyvatelstva i pracovních příležitostí
  - Návrat do vnitřních měst?

SPECIFIKA EVROPSKÉ URBANIZACE

- Dopad na vnitřní sociálně-prostorové uspořádání
- Pomalejší tempo koncentrace obyvatelstva do městských sídel
  - 19./20. stol. mj. vystěhovalectví (USA, Kanada, Austrálie)
- Značný počet středně velkých měst (20-100 tis.)
  - Anglie, Belgie, Finsko, Španělsko
    - Tradice městské samosprávy, plánování měst, autonomie a moc,
    - Budovy a infrastruktura největším soustředěním hmotného majetku
  - Hradec Králové, Klagenfurt, Lund, Delft
    - Kvalita života – vysoký stupeň urbanity s příjemným a zvládnutelným městským prostředím
- Evropské metropole dnes už nepatří mezi největší světová města
  - 1910: z 20 nej 10 / 1950: 4 / 2000: žádné!

- Strukturální urbanizace (LAMPARD)
    - Zmnožení činností ve městech – potřeba koordinace a komunikace
    - Rozvoj obchodu vč. zámořského, růst významu státu
  - Behaviorální urbanizace (DE VRIES)
    - Šíření městského způsobu života, silnější ve 20. stol.
    - 1500-1650: formování centralizovaných států (např. Francie), zvýšení významu a lidnatosti největších a velkých měst
    - 1650-1750: věk venkovského proletariátu, diferenciaci měst podle velikosti, stabilizace až úbytek obyvatel, úloha přístavů, přesun těžiště ze Středomoří na severozápad Evropy
    - 1750-1800/1850: nová urbanizace, růst zezdola – malých a středně velkých měst, později velká průmyslová města (Manchester, Essen, Ostrava)
-

METAMORFÓZA SPOLEČNOSTI

- Podíl obyvatelstva žijícího ve městech
    - 3-10 %: do začátku průmyslové revoluce
    - Holandsko: 1550 21 % (5- tis.) – 1650 37 % - 1700 39 % = České země 1940
  - Pravidelná síť tržních a správních měst / 18. stol.
    - CHRISTALLER,
    - Rovnoměrné rozmístění postupně nahrazeno nerovnoměrným, kontrastním
  - Změny ve struktuře obyvatelstva
    - Hospodářská odvětví, sociální znaky (vzdělanost), věk...
    - Mobilita mezi povoláními
  - Aplikace vědy ve výrobě, dopravě a jiných oblastech
  - Integrace národních států
    - nárůst významu kultury ve společnosti = jeden stát jedna kultura
-

STROJ – TOVÁRNA – MĚSTO / DOSTŘEDNÉ TENDENCE

- Spřádací stroj (1769) –
  - proměna bavlnářského průmyslu
  - Územní oddělení místa práce a bydlení (Derby)
- Tkaní
  - Tkalcovský stav 1785 patent – 1833 85 tis. strojů!
  - Výroba tkanin na venkově
- První průmyslová revoluce
  - Těžba uhlí, výroba koksu, těžba rud, metalurgie
  - Pára – lokomotiva – rozvoj železnic
  - Používání vody jako zdroje energie k pohonu
- Autonomní historická města X
- malá průmyslová města podél vodních toků
  - Průmyslová sídliště v blízkosti pracovišť

ZAČÁTKY DEKONCENTRACE

- Snížení růstu obyvatelstva – začátek 20. stol.
  - „se stále rostoucím podílem obyvatelstva, které žije ve městech, se stále snižuje možnost udržet vysoké tempo přírůstku tohoto podílu... se zmenšováním podílu venkovského obyvatelstva se stále zmenšuje zásobárna lidí nutná pro udržení rychlosti tohoto přírůstku.“
- Energie zvířat a lidí X energie neživá
  - 1850 96 % → 1950 4 %
- Zrod starých průmyslových oblastí –
  - Utváření sídelní struktury i vnitřní struktury měst
- Elektřina
  - Decentralizační a dekoncentrační účinky
  - Šíření městského způsobu života
  - Zahuštění obyvatelstva a pracovních sil

„VELKÝ OBRAT“

- Vynález výbušného motoru a automobilu
  - Auto... nejenom že umožnilo vznik suburbií, ale změnilo všechno, od schůzek milenců až po způsoby útěku bankovních lupičů.“
- „vyprazdňování“ vnitřních částí měst a růst jejich okrajů a vnějších zón – metropolizace
- WELS 1902:
  - „železnicí..... budoucí města..... starý protiklad.....“
- Od koncentrace obyvatelstva do starých rozvojových regionů k větší rovnoměrnosti
- Přeměna měst z průmyslových na města služeb
  - Ocelářství, loděnice, těžké strojírenství, textil
  - Elektronika, lehká chemie, výroba lékařských a jiných přístrojů
  - Služby pro výrobu a obyvatelstvo

- Počátek radikální deindustrializace
  - Desurbanizace, pokračující suburbanizace, „městská kaše“
- Oddělení činnosti jednotlivých firem
  - Řízení, výzkum, vývoj, výroba
- Růst podílu malých firem + aglomerační výhody (externalita)
- Hierarchizace regionů
  - Staré X nové průmyslové regiony
  - Německo, Anglie
  - „koncentrovaná decentralizace“
- Vznik vnitřních periferií jako součást polarizace
  - Francie, Británie, Španělsko (Galicie)

ZMĚNY V UMÍSTĚOVÁNÍ BYTOVÉ VÝSTAVBY

- Pokračování suburbanizace
- Kvalita vnějšího i sociálního prostředí
  - preference bydlení v rodinných domech se zahradou a v územích s nízkou hustotou zástavby
- Cena půdy
- Dojíždka za prací
- Ohrožení vnitřní části měst
- Pokus o plánovité řízení urbanizačních procesů
  - Ve (střední a) východní Evropě snaha o vytvoření „socialistické“ soustavy osídlení, mj. středisková – (ne)schopnost změnit

SPECIFIKA (POST)SOCIALISTICKÝCH ZEMÍ

- „socialistická urbanizace“
    - Zdůraznění rozdílů: výrobní vztahy, znárodnění průmyslu, združstevnění zemědělství, obecní bytový fond – SOCIOLOGICKÝ PŘÍSTUP
    - Centrálně řízené plánované hospodářství
  - Součástí obecných procesů modernizace – „urbanizace v socialistických zemích“
    - Socialistická industrializace první etapou formování socialistické společnosti
    - Nárůst rozdílů ve velikosti sídel a mezi regiony – GEOGRAFICKÝ PŘÍSTUP
    - „deformace“, „modifikace“ univerzálního procesu urbanizace (ENYEDI 1996)
  - Pohled na jednotlivá města X na osídlení jako celek
-

- Rozdíly se zvětšují inverzně s měřítkem
  - Od makro- k mikroúrovni
- Historický pohled:
  - Odlišnost v počáteční fázi vývoje socialismu = „řízená urbanizace“ (umísťování výrobních i nevýrobních investic)
  - po 10-15 letech příklon k obecným („kapitalistickým“) vývojovým tendencím
- Rychlý růst malých a středních měst +x neodpovídající rozvoj suburbanizace
- Menší hospodářské a sociální rozdíly než v zemích s tržním hospodářstvím (nivelizace na úrovni okresů)
- Relativní uzavírání jednotlivých administrativních regionů
- Proměna vnitřní struktury měst

SOUČASNÁ URBANIZACE V EVROPĚ

- Po roce 1989 vytváření společné oblasti – vzájemné propojení/napojení na města a země západní Evropy
  - Politicky, ekonomicky, sídelně, dopravně, kulturně
- Specifika:
  - Nová technická revoluce / telematika / informační společnost
  - Formování nové sociální struktury/ skladby pracovních příležitostí
  - Formování globální ekonomie
  - Nárůst ekologických hnutí a vědomí
  - Rozvoj ženského hnutí

- Přechod od výroby předmětů k výrobě technologií
  - Odhad USA 2020 – 2 % EA v průmyslu
  - Nové technologie umožňují dekoncentraci na různých úrovních
- Vznik prostorů toků namísto prostorů míst
  - Pohyb informací nahrazuje fyzický pohyb
  - Zpracování velkého množství dat
  - Celkové zrychlení tempa života
- Realita center velkých evropských měst ale jiná:
  - Tlak na plochy pro administrativu
  - Rostoucí potřeba tzv. paralelních center
  - Návrat aglomeračních výhod (blízkost řídicích finančních a obchodních institucí, face to face)

NOVÁ DĚLBA PRÁCE MEZI MĚSTY

- V globální i kontinentálním měřítku – „zasíťování“ (*networking, Netzwerk*), kategorizace:
    - Metropole – Europole – Euroměsta
      - Londýn, Paříž / Milán, Frankfurt, Brusel / Lyon, Manchester, Rotterdam // ?Praha, Moskva
  - URBAN 21:
    - Velká města posilují, kdežto národní státy svůj vliv ztrácí.
      - Návrat hansy?
  - Na mikroúrovni – tzv. duální města:
    - Kosmopolitní charakter
    - Degradovaná ghetta, vznik „elektronických ghet“?
  - Urbanizace není přechodem z jednoho rovnovážného stavu do druhého, naopak:
    - Městská společnost s dynamickou, diferencující a hierarchizující strukturou
-